

КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТОДІВ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ПРАЦЯХ С. І. ДОРОШЕНКА НА ТЛІ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ НАУКИ

У статті проаналізовано можливості застосування методів лінгвістичних досліджень у руслі сучасної еволюційно-інформаційно-феноменологічної парадигми, з'ясовано актуальність традиційних підходів для наукових пошуків у цій парадигмі. Доведено, що класифікація методів, розроблена С. І. Дорошенком на початку ХХІ століття, виявляється актуальною для новітніх наукових досліджень. На прикладі дефініції зіставного методу, сформульованого С. І. Дорошенком, простежено, що система поглядів ученого на лінгвістичні методи мала певною мірою випереджувальний характер для вітчизняної науки.

Ключові слова: парадигма, еволюція, інформація, феноменологія, антропоцентризм, зіставний метод, синхронія, діахронія, технологічний статус мови.

Luchyk A., Nadutenko M. Scientific Research Methods Classification in S. I. Doroshenko Works in Modern Linguistics Context. *The paper analyzes the possibilities of applying linguistic research methods in the modern evolutionary-informational-phenomenological paradigm, and determines the relevance of traditional approaches for scientific research in this paradigm. The concept of evolutionary linguistics includes the comparative and historical, genealogical linguistics and language evolution. Natural language processing through the prism of artificial information systems falls under the "umbrella" of the information field, and the creation of lexicographic systems and linguistic corpora is a part of the phenomenological field. This approach to the modern linguistic paradigm ensures further development of both the humanitarian tradition in linguistics and the technological status of language. At the same time, a new awareness of the modern paradigm of linguistic research requires some clarification of methods and approaches to the object of one's study. This is the topicality of this study.*

The purpose of the proposed study is to identify and describe the methods of linguistic research classified by S. I. Doroshenko, that are suitable for scientific investigation in the modern scientific paradigm. The objectives of the work are: to establish the system of linguistic research methods proposed by S. I. Doroshenko, to clarify the role and possibilities of these methods for language research at a new stage of linguistics development, to determine the role of the comparative method described by S. I. Doroshenko for the further development of national linguistic comparativistics.

The article establishes that the classification of methods developed by S. I. Doroshenko at the beginning of our century is still relevant for the latest scientific research. On the example of the comparative method definition formulated by S. I. Doroshenko, it is proved that the system of views of the scientist on the linguistic methods was to some extent anticipatory for the national science. S. I. Doroshenko's works, performed in the spirit of the Kharkiv School of Linguistics, enable us to assert that, to a certain extent, thanks to them, national linguistics is equipped with the necessary tools, in particular, modern research methods that help to carry out comprehensive surveys of its object, which is the language as the perfect information system.

We see the perspective of the study in constructing a holistic picture of linguistic research methods, taking into account traditional approaches for scientific research in the modern evolutionary, informational and phenomenological paradigm.

Keywords: *paradigm, evolution, information, phenomenology, anthropocentrism, comparative method, synchrony, diachrony, technological status of language.*

Вступ

Пошуковий думці від кінця XIX й до середини XX століть був власний аналітичний підхід у пізнанні навколишньої дійсності, що посприяло появі понад 15 тисяч наукових дисциплін. З другої половини XX століття формується протилежна тенденція, у якій простежується взаємозв'язок процесів диференціації та внутрішньої інтеграції, зумовлені природним прагненням людини скласти цілісну картину світобудови. Із цього часового проміжку в лінгвістичних колах поширеними стають думки про зміну структурно-семантичної парадигми на антропоцентричну. Проте в сучасному світі бурхливих інформаційних технологій, зокрема й перших передтренованих трансформерів, так званих чат-ботів GPT, робочим тілом яких є природна мова, лінгвістика мусить виходити за межі гуманітарності на рівень більших абстракцій. Постійне збільшення обсягів накопиченої лінгвістичної інформації та висока швидкість надходження нових даних зумовлюють потребу у використанні високоефективних цифрових технологій та інтелектуальних систем автоматичної обробки мови. В основу цифрових технологій проведення лінгвістичних досліджень покладено перехід до цифрової інформації, трансформацію різноманітного контенту у відповідний цифровий ресурс (Надутенко, & Надутенко, Семенов, 2022: 9).

Синтез уявлень про мову й місце лінгвістики в загальнонауковій проблематиці дозволило В. А. Широкову та А. А. Лучик кваліфікувати

сучасну парадигму як еволюційно-інформаційно-феноменологічну (Широков, & Лучик, 2021: 3–16). Під поняття еволюційної лінгвістики зазвичай підпадають такі галузі, як порівняльно-історичне мовознавство, генеалогічне мовознавство, мовна еволюція. Інформаційний напрям досліджень спрямований на обробку природномовних об'єктів, часто крізь призму штучних інформаційних систем. Третій компонент тріади – феноменологічний – маніфестує галузі, зосереджені на створенні лексикографічних систем і лінгвістичних корпусів. Запропонований підхід до визначення сучасної лінгвістичної парадигми, на нашу думку, забезпечує і подальший розвиток гуманітарної традиції в мовознавстві, і технологічний статус мови. Основними трендами мережевого світу, які визначають розвиток лінгвістичних технологій, є віртуалізація мовного середовища, інтелектуалізація, робота з Великими даними (Big Data). Однак постає питання про методологію, інструментарій сучасних досліджень, адже наукова парадигма, будучи “найузагальненішою теорією”, охоплює, зокрема, й те, як потрібно займатися певною проблемою.

Мета запропонованої студії – виявити й описати класифіковані С. І. Дорошенком методи лінгвістичних досліджень, придатні для пошукової діяльності в сучасній науковій парадигмі.

Методи дослідження

У статті застосовано такі дослідницькі методи, як спостереження, що використовується для огляду загальнонаукових і власне-лінгвістичних тенденцій розвитку пошукової діяльності. Методи систематизації й зіставлення сприяють узагальненню стосовно наявних класифікацій лінгвістичних підходів до обстеження мовного матеріалу, а методи індукції й дедукції наближають вихідні припущення дослідження до істинних висновків.

Виклад основного матеріалу

Очевидним є залежність методів від теоретичних посилок та наявності чи відсутності інструментарію для обстеження, на думку В. А. Широкова, найскладнішого інформаційного об'єкта, яким є мова. На сучасному етапі мовознавчих досліджень метод штучного інтелекту вважаємо одним з основних та найбільш перспективних. Водночас інноваційні методи дослідження не суперечать уже відомим класичним методам, тому вони мають бути використані в комплексі.

В українському мовознавстві наукові пошуки в галузі методології особливо активізувалися з минулого століття. Так, дискусії щодо поділу наукових методів на власне-лінгвістичні та загальнофілософські тривають досі. Зокрема сучасні погляди вчених на методологію й неузгодженість стосовно певних використовуваних методів ґрунтовно висвітлено в статті В. А. Глуценка «Лінгвістичний метод і його структура». Дослідник вважає, що «усі методи, що застосовуються в лінгвістиці, є лінгвістичними методами, бо вони залишаються в межах об'єкта та предмета мовознавства» (Глуценко, 2010: 39). Протилежні погляди щодо складу методів висвітлено у вагомих академічних виданнях, зокрема таких, як «Українська мова. Енциклопедія», де до спеціальнонаукових методів зараховано лише «експериментально-фонетичний метод, трансформаційний метод, дистрибутивний аналіз, метод безпосередніх складників та деякі ін.» (Українська мова. Енциклопедія, 2007: 355). Чи можна лише за допомогою цих власне-лінгвістичних методів працювати в сучасній парадигмі наукових знань? Окреме запитання викликає формулювання “та деякі ін.”

Із цієї скрутної ситуації часом дозволяють вийти спостереження за працями фахівців у галузі освіти і науки, зокрема С. І. Дорошенка, який уже 1974 року заклав основи поділу наукових методів (Дорошенко, & Дудик, 1974), а 2006 року в посібнику для вищих навчальних закладів «Загальне мовознавство» логічно, максимально аргументовано виклав власні підходи до методології лінгвістичних досліджень. Автор пояснює важливість філософських методів та відмежовує від них дослідні методи мовознавства, які «становлять часткову методологію» (Дорошенко, 2006: 15). Прагнення до всеохопної характеристики об'єкта свого дослідження спонукає лінгвістів до урізноманітнення аспектів його пізнання, які С. І. Дорошенко називає “зрізами” мови – синхронія й діяхронія.

Зазвичай діяхронічним називають лише порівняльно-історичний метод. Наслідуючи ж традиції Харківської лінгвістичної школи, очільник якої наш видатний земляк О. О. Потебня ґрунтовно розробив і представив принцип історизму в описі фонетичних та синтаксичних явищ конкретної мови, С. І. Дорошенко визнав особливим історичний метод дослідження мови, що допомагає встановити закони її розвитку й динаміки. За допомогою цього методу (за термінологією О. О. Потебні, принципу) студіюються «звуки, словниковий склад,

морфологічна система, синтаксична будова конкретної мови, які розглядаються в процесі їх історичних змін» (Дорошенко, 2006: 18).

З-поміж методів синхронічного обстеження мови С. І. Дорошенко виокремив такі, як описовий, зіставний, статистичний, або метод обчислень. Особливо важливим був опис зіставного методу, навколо якого ще на початку ХХІ століття у вітчизняному мовознавстві тривали численні дискусії, починаючи з того, чи взагалі потрібна така галузь, як зіставне мовознавство. Свідченням останнього є “нерозсекречення” дисертацій із власне-зіставного мовознавства, що й досі приховуються за спеціальністю 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство», принаймні докторські дисертації, проте дисертації доктора філософії вже мають шифр 035 «Філологія». Очевидно, варто було б спеціальність 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» кваліфікувати як «порівняльно-історичне, типологічне і зіставне мовознавство». Надання «зіставному мовознавству» статусу окремої спеціальності активізувало б синхронічні порівняльні дослідження структурних і функційних властивостей мов незалежно від характеру генетичних зв'язків між ними, а також сприяло б розв'язанню питання доцільності зіставних студій близькоспоріднених мов.

Нерозв'язаним лишається й методологічне питання щодо кількості зіставляваних мов у конкретному дослідженні. І хоча один із засновників зазначеного напрямку в українському мовознавстві М. П. Кочерган вважає, що зіставний метод спрямований на опис мови шляхом її «системного порівняння з іншою мовою» (Кочерган, 2006: 77), очевидно, йдеться лише про дві мови – вихідну й цільову, проте за здійсненими нами обстеженнями авторефератів захищених в Україні дисертацій з 2000 по 2014 роки виявилось, що для зіставного аналізу часом брали факти трьох, чотирьох і навіть п'яти мов. Так, у дисертаційних дослідженнях були зіставлені такі мови: українська, англійська й російська; українська, англійська й німецька; українська, польська й німецька; українська, англійська й новогрецька; українська, англійська й португальська; російська, англійська й корейська, а також: українська, російська, англійська й німецька; українська, російська, англійська і японська; українська, російська, англійська й іспанська тощо (див. Лучик, 2014: 31–33). Отже, варто зазначити, що в цей період стосовно кількісного складу мов, що підпадали під

аналіз, методологічних напрацювань, крім зазначеної праці С. І. Дорошенка, у вітчизняному мовознавстві практично не було. Таку ситуацію дуже влучно свого часу описав Ю. О. Карпенко. Учений констатував: «Якщо не помиляюся, це Бертран Рассел, відомий англійський наукознавець, сказав, що вчені спочатку відкривають щось, а потім думають, як правило – безуспішно, як їм вдалося це зробити. Методологія і методика науки розвиваються зі значним відставанням від цієї науки, яка розвивається методом проб і помилок, на базі чого поступово й будуються методологічні засади. Виникнення розмов про ці засади є доказом, що відповідна наука вже сформувалася, вже досягла певних результатів (і наробила певну кількість помилок): прийшла пора те узагальнити, розібратися в методології та методиці й визначити подальші шляхи розвитку» (Карпенко, 2009: 282). Однак вітчизняному зіставному мовознавству значною мірою вдалося уникнути цих негараздів завдяки вчасному опрацюванню методів лінгвістичних досліджень С. І. Дорошенком.

У потрактуванні ж зіставного методу С. І. Дорошенком знаходимо й відповіді на поставлені дискусійні запитання. Мовознавець вважає, що зіставний метод «уводить в орбіту свого вивчення <...> історично споріднені і не споріднені за своїм походженням мови. Зіставляються дві або кілька мов певного етапу розвитку, переважно в стані сучасного їх існування» (Дорошенко, 2006: 16). Із цього випливає важливий висновок, що галузь зіставного мовознавства має право на самостійне існування, оскільки вона володіє власним методом досліджень. Крім того, це визначення дає відповідь на два важливих досі питань: які за ступенем спорідненості мови можуть бути зіставлені і яка має бути їх кількість. На думку С. І. Дорошенка, на синхронному “зрізі” можна зіставляти як неспоріднені, так і споріднені мови, у кількісному ж складі таких мов може бути дві чи більше.

Висновки

Отже, погляди С. І. Дорошенка стосовно методів дослідження значною мірою посприяли розвиткові у вітчизняній лінгвістиці компаративних студій, передусім на синхронічному “зрізі” мови. Загалом же спостереження за методологічними розробками українських мовознавців ХХ–ХХІ століть, зокрема за працями С. І. Дорошенка, виконаними в дусі Харківської лінгвістичної школи, дозволяють

стверджувати, що на сьогодні вітчизняна лінгвістика, разом із сучасними методами дослідження, озброєна необхідним інструментарієм, який дає змогу здійснювати всебічні обстеження свого об'єкта – мови як найдосконалішої інформаційної системи. За допомогою розроблених методів, сучасних лінгвістичних теорій, у межах еволюційно-інформаційно-феноменологічної парадигми українські мовознавці сьогодні вже здійснюють вагомий внесок у пізнання цілісної картини як мови, так і світобудови загалом.

Перспективу дослідження вбачаємо в побудові цілісної картини методів лінгвістичних досліджень з урахуванням традиційних підходів для наукових пошуків у сучасній еволюційно-інформаційно-феноменологічній парадигмі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глущенко, В. А. (2010). Лінгвістичний метод і його структура. *Мовознавство*, 6, 32–44. 2. Дорошенко, С. І., & Дудик, П. С. (1974). *Вступ до мовознавства*. Київ: Вища школа. 3. Дорошенко, С. І. (2006). *Загальне мовознавство*. Київ: Центр навчальної літератури. 4. Карпенко, Ю. О. (2009). Про методологію та методику ономастики як науки. *Записки з українського мовознавства = Opera in linguistica ukrainiana*, 18, 282–289. 5. Кочерган, М. П. (2006). *Основи зіставного мовознавства*. Київ: Видавничий центр «Академія». 6. Лучик, А. А. (2014). Українське зіставне мовознавство: стан і перспективи. *Мовознавство*, 6, 31–39. 7. *Українська мова. Енциклопедія*. (2007). Київ: Українська енциклопедія. 8. Широков, В. А., & Лучик, А. А. (2021). Парадигмальні засади лінгвістики першої половини ХХІ століття. *Мовознавство*, 5, 3–16. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-320-2021-5-001>. 9. Надутенко, М., & Надутенко, М., Семенов, О. (2022). Застосування цифрового методу у викладанні філологічних дисциплін (на прикладі віртуальної лексикографічної лабораторії). *Волинська філологічна: текст і контекст*, 34, 7–26.

REFERENCES

1. Hlushchenko, V. A. (2010). Linhvistychnyi metod i yoho struktura [The linguistic method and its structure]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 6, 32–44 [in Ukrainian]. 2. Doroshenko, S. I., & Dudyk, P. S. (1974). *Vstup do movoznavstva* [Introduction to linguistics]. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian]. 3. Doroshenko, S. I. (2006). *Zahalne movoznavstvo* [General linguistics]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian]. 4. Karpenko, Yu. O. (2009). Pro metodolohiiu ta metodyku onomastyky yak nauky [About the methodology and methods of onomastics as a science]. *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva = Opera in linguistica ukrainiana – Notes on Ukrainian linguistics*, 18, 282–289 [in Ukrainian]. 5. Kocherhan, M. P. (2006). *Osnovy zistavnoho movoznavstva* [Basics of comparative linguistics]. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademiia» [in Ukrainian]. 6. Luchyk, A. A. (2014). Ukrainian contrastive linguistics: status and prospects]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 6, 31–39 [in Ukrainian]. 7. *Ukrainska mova*.

Entsyklopediia [Ukrainian language. Encyclopedia]. (2007). Kyiv: Ukrainska entsyklopediia [in Ukrainian]. 8. **Shyrokov**, V. A., & Luchyk, A. A. (2021). Paradyhmalni zasady linhivystyky pershoi polovyny XXI stolittia [Paradigmatic foundations of the linguistics of the first half of the 21st century]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 5, 3–16 [in Ukrainian]. 9. **Nadutenko**, M., & Nadutenko, M., Semenoh, O. (2022). Zastosuvannia tsyfrovoho metodu u vykladanni filolohichnykh dystsyplin (na prykladi virtualnoi leksykohefichnoi laboratorii) [Application of the digital method in teaching philological disciplines (on the example of a virtual lexicographic laboratory)]. *Volyn filolohichna: tekst i kontekst – Volyn philological: text and context*, 34, 7–26 [in Ukrainian].

Лучик Алла Анатоліївна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри загального і слов'янського мовознавства, Національний університет «Києво-Могилянська академія»; вул. Г. Сковороди, 2, м. Київ, 04070, Україна.

E-mail: allal@meta.ua

<https://orcid.org/0000-0002-4218-355X>

Luchyk Alla – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor at the Department of General and Slavic Linguistics, National University of Kyiv-Mohyla Academy; 2 G. Skovorody Str., Kyiv, 04070, Ukraine.

Надутенко Маргарита Володимирівна – кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник Українського мовно-інформаційного фонду НАН України; Голосіївський просп., 3, Київ, 01601, Україна.

E-mail: margo.nadutenko@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3215-0970>

Nadutenko Marharyta – Candidate of Philological Sciences (Ph.D), Senior Researcher of National Academy of Sciences of Ukraine, 3 Holosiivsky avenue, Kyiv, 01601, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 25 березня 2024 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Лучик А. А., Надутенко М. В. Класифікація методів наукових досліджень у працях С. І. Дорошенка на тлі сучасної лінгвістичної науки. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2024. Вип. 60 (до 100-річчя від дня народження заслуженого діяча науки і техніки України, доктора філологічних наук, професора Сергія Івановича Дорошенка). С. 20–27. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2024.60.02>

АРА: Лучик, А. А., Надутенко, М. В. (2024). Класифікація методів наукових досліджень у працях С. І. Дорошенка на тлі сучасної лінгвістичної науки. *Лінгвістичні дослідження*, 60 (до 100-річчя від дня народження заслуженого діяча науки і техніки України, доктора філологічних наук, професора Сергія Івановича Дорошенка), 20–27. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2024.60.02>